

ԼԵՒՈՆ ԲԱՇԱԼԵԱՆ

(1868 - 1943)

Նորավիպեր և պատմադրերը⁽¹⁾, Փարիզ

Լ. Բաշալեան յայտնի դէմք մըն էր անցեալ դարու վերջին տասնամեակի շրջանին, Արեւելք - Մասիս - Հայրենիք թերթերու բեղուն գործունէութեան օրերուն, երբ ուսմանդիկ շարժումին դէմ մեր մէջ իրապաշտ դարձող հրապուրել սկսած էր գրադէպ դասակարգը: Լ. Բաշալեանի անունը այդ ժամանակ որպէս փնտռուած եւ սիրուած նորավիպերը՝ ընթերցող հայ հասարակութեան բերանն էր միշտ, ինչպէս Արփիարեան, Գր. Զօհրապ, Տիգրան Կամսարական, որոնց ազդեցութեան եւ օրինակին տակ ասպարէզ իջած էր ան արդէն: Լեզուապայքարի տենդադին ընդհանրումներու շրջանին, աշխարհաբարի դատին յաղթանակովը խանդավառուած ինքն ալ, կը բերէր իր գործին մասնակցութիւնը՝ հակառակ աշակերտն ըլլալուն Ռէթէոս Պէրպէրեանի՝ որ դասական մարդ էր եւ գրաբարի տիրապետութեան հաւատացող:

Որպէս գրող՝ Լ. Բաշալեան հազիւ 7-8 տարի միայն նուիրուած էր գրականութեան, իր մնացած կեանքը առեւտրական ու քաղաքական գրադումներու մէջ սպառելով՝ Ֆրանսայի Վիլլի քաղաքին մէջ կը

(1) «Մեզ գոնեան հրատարակչական ֆօնտի Յանձնախումբը» գեղեցիկ գաղափարը ունեցած է արտատպելու առանձին հատորով մը Լ. Բաշալեանի արձակ էջերը՝ Ա. հատորի մը մէջ ամփոփելով անոր Նորավիպերը եւ Պատմութիւնները, Բ. հատորի մը (որ տակաւին հրապարակ ելած է) վերադասելով հեղինակին հրապարակագրական, գրական քննադատութեան էջերը, «պատկերները», յիշողութիւնները, «Օրը օրին» շարքէն յօդուածները եւն.:

Բաշալեանի այդ հատորը կը պարտինք բաղմամբաւոր Պր. Ա. Զօհրապեանի ջանքերուն, որ 1943ին հաւանաբար լոյս ընծայած է:

վախճանէր 1943ին, Բ. համաշխարհային պատերազմի ընթացքին:

«Նորավիպեր եւ Պատմութիւններ» հատորը՝ որ վերահրատարակութիւն է իր նախկին գործերուն (քաղուած Արեւելք - Մասիս - Հայրենիք թերթերէն), առ այժմ միակ ներկայացուցիչն է Լ. Բաշալեանի գրական անձնաւորութեան: Հոն նորավիպ, պատմութիւն ու նկարագրական էջեր խառն են, որոնց բոլորին ալ նիւթ կը հայթայթեն Պոլիս եւ պոլսական բարքերը: Իբր նորավիպ՝ կը գտնենք հոն Հմայաքափ-ը, Զարթօնք-ը, Աղաւնիները, իբր պատմութիւն՝ շարք մը կտորներ, ինչպէս Ղալաքիայ «քեպ»ը, Դրացուհին, Անժել, Տէր-տէրին ուխտը, Սիրայ գիշեր, Շերամի որդերը, Կաղանդ, Ցեղին ձայնը, Կաղանդ-չէքը, իբր նկարագրական էջեր՝ Միջերկրականի յիշատակները, Արմաշի ուխտագնացութիւնը իրենց զանազան մասերով:

Լ. Բաշալեանի մէջ նկատելի են երկու յստակ դիմեր՝ ոմի եւ լեզուի հմայք, որ թէեւ մէկ ամբողջութիւն կը կազմէ իր գրչին տակ՝ սակայն կարելի է նաեւ անջատել:

Այդ հմայքը կ'ունենաք նախ այն հոգեբան դիտողի, եւ նկարագրութեան վարպետի մոդութիւնն որ իրեն յատուկ է, եւ որ արդիւնք է իր իրապաշտ ըլլալու եւ մնալու ճիւղին: Առանց սեթեւեթեալ եւ փնտռուած եղանակի՝ ան նրբօրէն կը թափանցէ մանկան, բանուորի, կնոջ հոգեբանութեան մէջ, մարդկային սրտին նրբին ծալքերուն, հակադրելով յաճախ ուրախութիւնը ցաւին, եւ խայտանքի ու ցնծութեան նոպաներուն եւ ասպրումներուն՝ յանկարծական խորտակումի զգայութիւնները, ինչպէս Կրիան, Շերամի որդերը, Այս է եղեր, Հմայաքափ, Վերջին համբոյրը կտորներուն մէջ: Իր գրութեան վերջին մասնով տարրը՝ լեզուի հմայքէն առաջ այս իր պարզ՝ բայց միանգամայն գրաւիչ ոճն է, որուն վրայ երբոր հայերէնի սա-

ՆՈՐԱՅՐ ԲԻՒԶԱՆԴԱՅԻ

ԱՆՏԻՊ ԳՈՐԾԵՐՈՒ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մարմարա օրաթերթին 1947 Նոյեմբեր 2 եւ 3 թիւերուն մէջ կը կարդանք թէ Շուէտի Ուպսալա քաղքի համալսարանի գրադարանին մէջ՝ արեւելահայ ազգային մը, — որ Ս. Լօրէլի անունը կը ստորագրէ իր տուած տեղեկութեան տակ, — գտած է Նորայր Բիւզանդացիի անտիպ գործերու բաւական ստուար թիւ մը շատ խառնակ ու անխնամ վիճակի մէջ, զոր ինքը քառասունեւչորս կապոյցներու վերածած է:

Գիւտը կատարած է 1946-1947ի ձմեռուան ընթացքին, եւ հաղորդած Արտաւազդ Արք. Սիւրմէեանին, որ խնդրած է Շուէտի Կրթական Նախարարութիւնէն յանձնելու գտնուած Հ. Բ. Լ. Միւլթեան վարչութեան, որպէսզի հարկ եղածը տնօրինուի տպագրութեան համար:

Կ'ըսուի թէ Նորայր Բիւզանդացի իր կեանքի վերջերը կ'ապրէր Սիւրմէոյ եւ հոն ալ մեռած 1915ին, թողնելով բազմաթիւ ձեռագիր աշխատութիւններ: Երեսունեւերկու տարի վերջ անոր գրական երկասիրութեանց անտիպ նշխարներուն յայտնութիւնը՝ ստուգիւ կ'ընայ շատ հետաքրքրական ըլլալ ազգային հին գրականութեան ուսումնասիրութեան համար:

Ան իր կենդանութեան հրատարակած էր.

1. «Հայկական բառարանութիւն» — (ուղղութիւնք ընթերցուածոց մատենագրութեանց նախնեաց եւ նշանակութեան բառից ինչ) տպ. Կ. Պոլիս 1880ին:
2. «Բառգիրք ի գաղղիերէն լեզուէ ի հայերէն», տպ. Կ. Պոլիս 1884:
3. «Քննասէր» Ա. պրակ. 15 Մայիս 1887, Սիւրմէոյ:
4. «Քննասէր» Բ. պրակ, 3 Դեկտեմբեր 1887, Սիւրմէոյ:
5. «Տեղեկութիւն ի գիրս պատմութեան

հունութիւնն ալ, իր կանոնաւոր շարադրութեամբ եւ բառամթերքին ընտրութեամբ կու գայ աւելնալ, այն ատեն Լ. Բաշալեան կ'ըլլայ այն քաջ արձակագիրը, որ նախընթաց դարու գրական սերունդէն այնքան դնահատուած էր:

Բաշալեանի այս արձակը՝ այն սպրկիկ ու վերջին ծայր խնամքով պնդադրուած արձակը չէ Ռուբէն Զարգարեանի, որուն վրայ, կը զգացուի իր իսկ յայտարարութեան համաձայն, բուն ճիւղի մը տուայտանքը յղկումի եւ զտումի անընդհատ աշխատութեամբ, եւ կամ Գեղամ Բարսեղեանի արձակին արուեստականութիւնը, (préciosité) ուր կայ գիշերային անհանգիստ քունի մը մէջ բառերու փնտռութիւն:

Բաշալեան իր լաւագոյն կտորներուն մէջ կ'ընայ նկատուի իսկապէս արձակի վարպետ մը, որ գեղեցկութիւնը կը դնէ բնականութեան, պարզութեան ու ճշգրտութեան մէջ: Արժանապէս կ'ընայ իր անմերձ արեւմտահայ լաւագոյն արձակագիրներու շարքին՝ Գր. Զօհրապի, Զարգարեանի, Արփիարեանի եւն.: Իր մեծագոյն յանգանքն եղած է քիչ արտադրած ըլլալը եւ իր անունին, իր ապագային անփութութիւնը՝ չամփոփելով հատորի մը մէջ իր նախկին գրութեանքները, եւ մանաւանդ իր տաղանդին հասունութեան շրջանին առպարէզ չիջնելով նոր գործերով, նոյնիսկ լայնաշունչ վէպերով, որոնց մէջ անշուշտ պիտի յաջողէր:

Լ. Բաշալեան մեր հայ նոր գրականութեան պատմութեան մէջ յիշատակուելու է անտարակոյս իբրեւ մին անոնցմէ, որոնք աշխարհաբարի դատին եւ իրապաշտ հասանքին ծաւալման նպաստած են՝ բերելով իրենց լուսն, թէեւ որպէս քանակութիւն աննշան՝ բայց սրտով եւ գիտակցութեամբ նետուած ըլլալուն հայրենի գրականութեան գանձանակին մէջ՝ պիտի ունենան միշտ իրենց կարեւորութիւնը:

Հ. Մ. ՃԱՆԱՇԵԱՆ

- Ստեփանոսի Տարօնեցւոյ Ասողիկ կոչեցելոյ», Մոսկուա 1889:
7. «Քննադատութիւն Նուպարեան թարգմանութեան վիկտոր Հիւկոյի Նօդր - Տամին», Կ. Պոլիս, 1884:
8. «Կորին վարդապետ եւ նորին թարգմանութիւնը» (Գիրք Մակաբայեցւոյ, Եւթաղ Աղեքսանդրացի, Ազաթանդէղոս եւ Փաւստոս Բիւզանդ, հանդերձ դիտողութեամբ, տեղեկութեամբ եւ լուսաբանութեամբ), Տփլիս, 1900:
- Նորագիւտ ձեռագիրները կը պարունակեն Նորայր Բիւզանդացիի հետեւեալ գործերը.
1. Բառգիրք Ստորին Հայերէնի ի մատենադրութեանց ԺԱ.-ԺԷ դարուց: Հինգ հաստ տետր հատորներ, վեց հազար էջէն աւելի, գրուած խնամքով, պատրաստ տպագրութեան:
2. Եղնիկ Կողբացի, 235 էջերով:
3. Առաքել Սիւնեցւոյ տաղաչափութիւնը, 85 մեծադիր էջերով:
4. Հայ պարտէզ:
5. Վրիպակը յԱստուածաշունչ գիրս, Ծընունդը եւն.:
6. Եւսեբի Պամփիլիա Կեսարացւոյ Ժամանակականք եւն.:
7. Փաւստոս Բիւզանդացւոյ պատմութիւն Հայոց թարգմանեալ յԱսորւոյն:
8. Ժողովրդական միջոցներ անասուններու ցաւերուն դէմ:
9. Ղազար Փարպեցւոյ պատմութիւն եւ թուղթ առ Վահան Մամիկոնեան:
10. Եղիշէի (եւ ոչ Մամբրէի) ձառ ի Յարութիւն Ղազարու:
11. Գրիգոր Մաղիատրոս, կազմուած երկու հատոր, 518 էջ:
12. Աբրահամ Երէց, կազմուած տետր, 327 էջ:
13. Յակոբայ Սրճեցւոյ ձառք, կազմուած տետր, 329 էջ:
14. Թուղթ դաշանց:
15. Ամիրտովլաթ «Անդիտաց անպէտ»:
16. Ամիրտովլաթ «Օղուտ բժշկութեան»:
17. Պատմութիւն Աղուանից, չորս հատոր տետր կազմուած, 327 էջ, 315 էջ, 361 էջ, 366 էջ:
18. Աշխարհացոյց վարդանայ վրդ.ի:
19. Տեսիլ Ս. Սահակայ:
20. Մովսէս Խորենացի:
21. Բառգիրք արդի հայերէնի (գաւառական հայերէնի):
22. Յ. Ոսկերեանի Մեկնութիւն Գաղատացւոյ, Մեկնութիւն Ա. Թեոփիլիկեցւոյ:
23. Թովմա Արծրունի եւ անանուն Արծրունի երկու այլեւայլ պատմագիրք, եւ այլն:
24. Փիլոն եւ Ոսկերեան:
25. Բարսեղ Կեսարացի:
26. Մովսէս Խորենացի եւ առաջին թարգմանիչը:
27. Դիտողութիւնք Ոսկերեանի Եսայի մեկնութեան:
28. Հատընտիր տաղարան հայ բանաստեղծութեանց ԺԱ.-ԺԷ դարուց: Մասն առաջին. Տաղք սթափականք (փոխարէն Ուրախականք բառի): Մասն երկրորդ. Տաղք սիրոյ: Մասն երրորդ. Տաղք հոգեւորականք: Մասն չորրորդ. Տաղք աշխարհականք: Մասն հինգերորդ. Տաղք պատմականք: Մասն վեցերորդ. Տաղք ուսումնականք: Մասն եօթներորդ. Տաղք հայկականք:
29. Յաւելուած տաղից Նահապետի Քուչակի, Յովհ. Երզնկացւոյ եւ այլոց: Ուղեւ ուրիշ գործեր, որոնց թուարկումը չէ կատարած Ս. Լօրենցի, բայց իր գրածին համաձայն տակաւին կան յիշատակուածներուն չափ ալ գրութիւններ իրենց ուրոյն խորագրերով:
- Ոչինչ կարելի է ըսել առ այժմ թէ՛ անոնց արժէքին եւ թէ անոնց բովանդակութեան մասին, մինչեւ որ գիտակից բանասէրներու անթարգմանեան տակ չգրուին այդ 44 կապոյցները:

ԽՄԲ.

ՄԵԾ ՅՈՒԲԵԼԵԱՐԸ

Բ.Ը.Օ.Մ.Ը.Ա.Լ.Պ,

ՕՐԵԳՈՐ

ԲՆԸԿԸՆ, ՏՆՏԵՍԸԿԸՆ

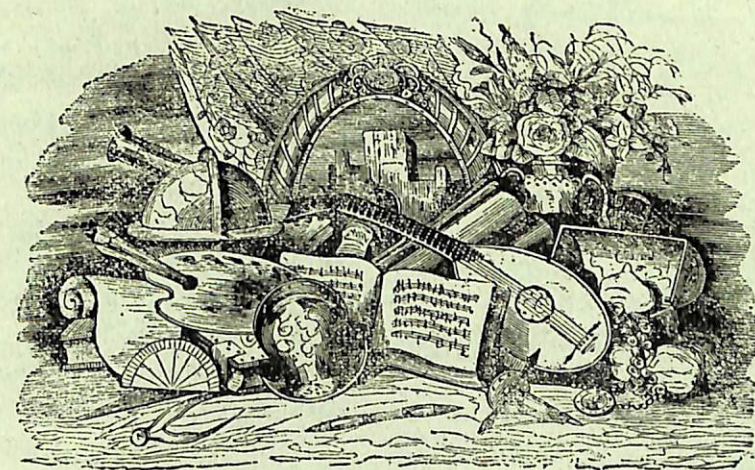
ԵՒ

ԲԸՆԸՍՈՐԸԿԸՆ ԳԻՏԵԼԵՆ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ՄԻՒԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆԻՅ

ՀԱՏՈՐ ԸՈՒԶԳԻՆ

1845

Պ.ԵՆԵՏԻԿ

ԻՏՊԱՐԱՆԻ ՄՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

Ռ.Ղ.Մ.Բ.